

BECA COOPERATIVA LA EQUITATIVA 2019-2020

Inventari del patrimoni etnològic immoble del terme de Palamós

A U T O R
Jaume Badias Mata

Aquest document és un resum del projecte guanyador de la desena edició de la Beca Cooperativa La Equitativa. El treball complet el podeu consultar a la seu del Servei d'Arxiu Municipal de Palamós i en línia al lloc <http://www.serveiarxiuunicipalpalamos.cat>

Portada.

Batent a can Simon del puig del Moli de Vent, [1955].

Autor desconegut. Col. família Clara Simon. SAMP

RESUM DE LA RECERCA

El que anirem veient en el treball de recerca, capítol a capítol, intenta descriure mitjançant testimonis com va canviar aquest món de pràctiques i costums gairebé ancestrals en uns pocs anys: Palamós, com arreu, va viure una profunda transformació del món agrari, que a les darreres etapes coincidí amb l'eclosió del turisme de masses i tot el que comportà per a l'activitat econòmica. Al Palamós i Sant Joan d'abans de l'eclosió del turisme de masses hi sobreviuen activitats de segles i segles, amb cases i masos on es transmetien els coneixements i sabers de pares a fills, i on era bàsic conèixer la importància del cicle anual d'animals i plantes, i de com el temps els afectava.

Són els anys en què molts pagesos venen les seves terres davant la demanda en augment de solars edificables, amb camps dedicats gairebé a la seva subsistència i que esdevenen un patrimoni de sobte molt valuós, en molts casos mal venut, com podem escoltar arreu de la Costa Brava, i també a Palamós i a Sant Joan. Però era el moment i ningú podia saber com seguiria tot plegat. De fet, arran d'això, molts dels que havien de ser hereus de masos i de cases de pagès petites ara es dediquen a unes noves feines vinculades a la incipient indústria del turisme. Per aquest motiu en el treball sentirem els testimonis de constructors, lampistes, electricistes, treballadors de banca, agents immobiliaris, i altres ocupacions que han acabat arrabassant els hereus d'aquestes terres i deixant masos i cases enmig de la bardissa o reconvertides en segones residències de famílies de Girona, Osona i sobretot de Barcelona, sense obviar els diferents masos i explotacions vinícoles en mans d'altres nacionalitats d'origen europeu.

Detall de la façana de la barraca de vinya del Belitrà, 2019-2020.
 Autor Jaume Badias

Pou i safareig del mas Canyet proper a l'actual pàrquing de la platja de Castell, 2020.
 Autor Jaume Badias

Però aquestes activitats seculares han deixat testimonis físics que a poc a poc van desapareixent. A l'actual terme de Palamós encara en tenim i això és el que volem identificar, documentar i explicar en el treball, són elements que anomenem etnològics, perquè ens expliquen la relació entre l'home i l'espai natural on desenvolupava la seva activitat, i el que es va bastir, ja que moltes de les activitats que fins fa setanta o vuitanta anys eren habituals han deixat com a testimonis un seguit d'edificacions que en molts casos ara fan nosa o que fins i tot no entenem què hi fan enmig de camps, vora torrents o en vessants de turons.

El treball vol explicar el patrimoni etnològic que podem veure passejant per l'actual terme de Palamós i el que s'explica pot tenir molts noms: arquitectura tradicional, arquitectura popular, i fins i tot patrimoni dels humils.

El *boom* del turisme ha comportat grans beneficis a Palamós però també l'ha sacsejat, ja que aquestes novetats han vingut acompanyades de transformacions que han modificat sensiblement el territori. La proliferació d'urbanitzacions ha comportat el tancament i la consegüent desaparició d'antics camins, els nous plans urbanístics han deixat en segon terme moltes de les vies per on transitaven els habitants, i elements com per exemple les fonts han acabat soterrades sota nous marges o senzillament perdudes en la bardissa i oblidant-ne l'ús. En alguns casos els moviments de terres vinculats a les noves construccions i els abocaments de runa han deixat moltes de les fonts sense aigua, com igualment ha passat amb les basses, pous i pedreres.

Aquesta recerca va néixer amb el propòsit de conèixer, a dia d'avui, el corpus d'elements immobles que l'ús i el temps han anat bastint amb personalitat pròpia i que es reconeixen com a part cultural de l'actual terme de Palamós. En la seva gènesi tenia la sincera voluntat d'arribar a documentar, conèixer i entendre, a partir d'un seguit d'activitats econòmiques concretes, els vestigis de la relació entre l'home i el medi natural, explicant activitats que en el seu moment, durant molts anys, van estar vinculades al dia a dia de gran part de la gent de Palamós i Sant Joan.

Era de can Fesol a Sant Joan de Palamós, 2019.
Autor Jaume Badias

De fet moltes d'aquestes tasques són feines de pagès, entenent el conjunt de pràctiques que els agricultors creuen necessàries per mantenir i incrementar la producció de les terres de conreu, de la cria de bestiar i del manteniment mateix dels mitjans de producció concretats en els camps de conreu¹. A aquestes activitats com veurem n'hi podem afegir d'altres com la producció de materials de construcció, de carbó i de pedra i així podrem disposar d'una composició del món rural del Palamós i Sant Joan de mitjans de segle passat.

Estem parlant d'uns elements que són sovint difícils de trobar, cosa que demostra que algunes d'aquestes activitats porten decennis en l'oblit, ja que després de segles i segles, de generacions i generacions de famílies arrelades a masos i cases de pagès, a mitjans de segle XX tot va canviar, senzillament tot el que era conegut, el de sempre, en certa manera es desmuntà. I és que els elements que a continuació explicarem els hem d'entendre com a testimonis d'unes formes de vida

¹ Torrents Buxó, Jacint. *Femer fa graner. Feines i eines de pagès a la Plana de Vic del segle XX*. 2009.

Tram del camí de traginers del puig Sa Roca, al Belitrà, 2020.
Autor Jaume Badias

que ja mai no tornaran. Perquè a un nen nascut a finals del segle XX se li pot fer difícil entendre el que feien els seus avis, el seu dia a dia, però en canvi, per al seu avi, era molt normal el que feia el pare, l'avi, el besavi, perquè ell continuava seguint el mateix guió.

La nostra societat plenament industrialitzada ha evolucionat tant en els darrers cinquanta anys que feines que abans eren considerades bàsiques en el seu context rural actualment només poden ser analitzades i interpretades des d'una vessant cultural i etnològica i amb l'ànim que no caiguin en l'oblit. A l'actual terme de Palamós s'observa com la disminució del sòl agrícola i l'abandó d'antigues explotacions han estat constants en benefici dels sòls per a usos residencials (urbanització de la Fosca, urbanització del pla de Sant Joan...), industrials (polígon de Sant Joan, indústria del Belitrà...) i en benefici d'infraestructures vinculades al transport i a la comunicació (variant carretera a Palafrugell, vial del port, port Marina, benzinera de Sant Joan...).

Durant els anys 50 o abans veiem com aquestes noves activitats econòmiques provocaven l'abandonament de les tradicionals explotacions vinculades als recursos naturals de la zona. On fins fa poc hi havia olivars i vinya, ara hi trobaríem urbanitzacions de segona residència, com ha passat a la Fosca. En l'aspecte macroeconòmic, l'activitat agrària ha anat perdent pes en l'ocupació general de la població i la generació de riquesa, tant en termes relatius com en termes absoluts. Actualment l'ocupació al sector suposa a l'entorn del 2% del total de l'ocupació catalana, al mateix temps que el seu pes en l'economia catalana encara és més reduït, contribuint en menys de l'1% al PIB. Malgrat tot, continua essent un sector estratègic clau per al conjunt de la societat².

Per intentar explicar tot això hem seguit una trama metodològica basada en dos eixos: la recerca, localització i interpretació dels diferents elements immobles disseminats pel terme i les entrevistes a testimonis directes i indirectes de les activitats tradicionals. Perquè el treball no s'hauria pogut dur a terme sense el testimoni de diferents persones que van viure en la seva joventut l'esplendor d'activitats avui en el record. Ens han permès recordar, en alguns casos amb una visió objectiva però en d'altres amb una forta càrrega nostàlgica, les estratègies emprades per respondre a les seves necessitats econòmiques, com també la progressiva assumpció de les millores tecnològiques i sobretot, el trencament amb una societat en molts casos gairebé basada en la subsistència. En el transcurs del treball aniran apareixent reflexions que han enriquit el relat i que reflecteixen l'opinió dels testimonis davant el que els anava passant.

Malgrat la pandèmia provocada pel virus Covid-19, que ha alentit sensiblement el desenvolupament d'aquesta recerca en haver de disposar d'informació aportada per la gent més gran, molt reticent al contacte amb algú de fora de l'entorn familiar, finalment podem dir que hem recollit la veu de testimonis disposats a explicar-nos aquestes activitats passades, gent que va viure de primera mà Palamós i Sant Joan abans dels canvis que van transformar l'actual municipi durant la segona meitat del segle XX i que ens permeten esbossar una composició d'aquells temps. En el treball ens situem en aquests decennis de mitjans de segle XX perquè és fins on arriben els records dels més grans, passada la Guerra Civil, i ho tanquem als 60 i una mica als 70 perquè són la culminació d'uns canvis que ho transformen tot. El relat és descriptiu i temàtic en base a les explicacions aportades pels informants que han deixat que fossin entrevistats. Un relat que intenta ser el màxim d'objectiu però que apareix constantment esquitxat per narracions en primera persona que interpreten i narren la seva vivència en un context cultural i social determinat.

En el treball hem parlat d'activitats que en molts casos deixaven testimonis peribles o que gairebé no deixen restes, com per exemple el carboneig. Moltes de les vessanes conreades fins fa uns pocs anys ara formen part del sòl urbà, algunes eres enrajolades que sobreviuen ocupades per herbes, i els molins on anava el blat batut en aquestes eres ara formen part de càmpings, restaurants o ja senzillament han desaparegut.

Tot i que molts dels elements immobles i tangibles que exemplifiquen la tradicional explotació econòmica del medi han desaparegut, la memòria dels que els van veure funcionar segueix ben viva i és també el que hem volgut recollir en aquesta recerca.

² Palou, Òscar. *Programa de desenvolupament rural i protecció medi ambiental al Parc del Montgrí, les illes Medes i el Baix Ter*. 2014.

Entrada a la mina del puig d'en Xifra, al Belitrà, 2020.

Autor Jaume Badias

Igualment és important de destacar que qui busqui trobar en aquesta recerca tot el que podem entendre per patrimoni etnològic traduït en elements immobles segurament trobarà mancances, notarà alguns elements concrets no recollits que s'han escapat a la mirada de qui escriu. Però probablement trobarà a faltar rastres d'activitats econòmiques molt vinculades a Palamós i que han deixat testimonis com són les construccions vinculades al suro i els elements immobles del patrimoni marítim i pesquer de Palamós.

Per justificar aquesta absència ens recolzem en el protagonisme que aquestes activitats han gaudit en els nombrosos estudis, articles, recerques i publicacions que s'han editat en els darrers anys, unes activitats econòmiques amb tant de protagonisme que fins i tot han provocat la creació d'equipaments museístics i d'interpretació referents al país, com el Museu del Suro³, a Palafrugell, i el mateix Museu de la Pesca⁴, a Palamós.

³ <https://museudelsuro.cat>

⁴ <https://museudelapesca.org>

Publicacions com les fetes per l'historiador local Pere Trijueque en els darrers anys, la monografia *L'Abans: Palamós*, i diferents articles apareguts periòdicament en les revistes *Gavarres* i la *Revista del Baix Empordà* han creat un alt coneixement del passat vinculat a les activitats lligades a l'extracció de suro i a l'elaboració de taps.

Realment, a Palamós el suro va portar el port i el port va portar la pesca, i per això no podem obviar com l'explotació i comercialització del suro, a finals del segle XIX, producte lligat a aquest territori, provocà la construcció d'un nou port, gràcies a l'empenta del sector surer i del comerç marítim de la zona. De fet, des de la perspectiva del temps, constatem com a partir de les necessitats del sector surer de finals del segle XIX es construeix un port del qual podem dir en l'actualitat que és el principal port comercial del nord de Catalunya i un dels primers ports pesquers, així com un important centre de nàutica esportiva i d'esbarjo, a més de consolidar-se com a destí de turisme de creuers. I això ho portà el suro i després la pesca.

Aquest suro transformà de tal manera Palamós que, a més del port, originà la creació de la Cambra de Comerç, Indústria i Navegació, l'arribada del *trenet*, l'establiment de diferents mútues i associacions de treballadors, l'aparició del cooperativisme encarnat per La Equitativa, etc., a més de donar feina a diverses generacions de palamosins. En aquest sentit les restes immobles aportades per aquesta activitat són prou conegudes (fàbriques, cases de pescadors...) i en alguns casos s'emmarquen més en l'àmbit del patrimoni industrial que en l'etnològic.

Historiadors i cronistes han definit la importància del desenvolupament de la indústria del suro al Baix Empordà com una revolució industrial a escala comarcal. Palamós no és una excepció en diferents moments del segle XX amb fàbriques grans com Berthon y Delibes (Can Mario), posteriorment Armstrong, Montaner i Discos de Corcho SA, i d'altres més petites com la de Celestino Cama i la de Can Preses, a més d'una munió de magatzems dedicats a la redistribució. Aquest fenomen varià la fisonomia de les poblacions on arrelà i també els hàbits dels seus habitants, ja que aportà molts llocs de feina directes a les fàbriques però també d'indirectes vinculats, entre d'altres, a la seva distribució. En el cas de Palamós, amb la construcció del moll nou l'any 1902, la recepció de material i la distribució del producte manufacturat obria un ventall d'activitats al voltant de la càrrega i la descàrrega de mercaderies.

Era l'època daurada del suro a Palamós, on a la fàbrica Armstrong als anys 20 hi treballaven vuit-cents treballadors i en el moll la càrrega i descàrrega era gairebé un no parar, amb milers de fardells de suro estibats al port.

D'altra banda, pel que respecta al patrimoni etnològic marítim i pesquer, no podem oblidar l'ingent recerca promoguda, entre el 1996 i el 1999, des de l'Associació Cultural Amics del Cau de la Costa Brava-Museu de la Pesca i la Universitat de Girona, en el marc de l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya (IPEC), que impulsava i coordinava el Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. El resultat va ser *l'Inventari del Patrimoni Marítim i Pesquer de la Costa Brava* (IPMPCB)⁵, un corpus on es recollen els béns materials i immaterials vinculats al patrimoni marítim i pesquer de la Costa Brava amb el propòsit de dotar de contingut i aportar coneixement en el procés de creació del Museu de la Pesca, al port de Palamós.

⁵ <https://museudelapesca.org/projectes/inventari-del-patrimoni-maritim-i-pesquer-de-la-costa-brava.html>

Al llarg dels 19 municipis de la Costa Brava es van inventariar 497 béns immobles de caràcter patrimonial, entre infraestructures portuàries, construccions, edificis i espais vinculats a la pesca. En aquest inventari es van fitxar, entre d'altres: barraques, barris de pescadors, fars, tenyidors, drassanes, salins, eixugadors de xarxes, estenedors, encenedors, vivers, senyes, trajos, molls, norais, pous, fonts, camins de ronda..., edificis, infraestructures i espais relacionats amb el procés de la pesca i del patrimoni marítim en general. Pel que respecta al que ens afecta, es van documentar 42 elements immobles d'aquest àmbit etnològic en el terme de Palamós. Com a exemple, només de barraques vinculades a la pesca, se'n van inventariar un total de 149, que es conservaven en dotze dels vint municipis del litoral gironí. El conjunt més rellevant de 22 barraques en un sol barri es troba a s'Alguer, al vessant de llevant de la costa de Palamós i declarades Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN). Aquest inventari va ser actualitzat l'any 2018 des del Museu de la Pesca i es pot consultar a la xarxa⁶.

Palamós, port de mar i vila surera, no disposava de grans extensions per al conreu de vinya, oliveres o cereals, però sí de petites explotacions al Belitrà, al pla de Sant Joan o a la Fosca, per al consum particular de petits pagesos i també de famílies de pescadors. En Pere Trijueque ens explica que a la majoria dels inventaris es comprova com tenien el seu celler particular a l'entrada de la casa, amb les botes i utensilis necessaris.

En aquestes ratlles hem volgut justificar aquesta manca de presència del suro i el mar, per així enfocar-nos plenament a un altre patrimoni sovint molt menys valorat, un patrimoni més humil i amagat en antics camins per desbrossar.

En el transcurs d'aquesta recerca s'ha buscat l'assessorament d'investigadors i coneixedors del territori que han fet recerca històrica de manera directa o indirecta sobre les activitats tradicionals que volem explicar mitjançant testimonis immobles. D'una banda l'historiador local Pere Trijueque m'ha assessorat en temes de toponímia i m'ha facilitat documentació i ubicació de diferents elements immobles; per la seva banda l'investigador Gabriel Martín m'ha acompanyat en el treball sobre el territori documentant rastres d'antigues activitats. D'altra banda l'antropòleg Alexandre Weltz m'ha orientat i identificat testimonis per la part de memòria oral de la recerca, ja que arran del seu treball en la monografia *L'Abans. Palamós, recull gràfic 1887-1965*, va entrar en contacte amb informants.

L'agent rural Lluís Salichs, bon coneixedor del territori, m'ha acompanyat i guiat per documentar diferents elements sovint amagats entre la bardissa.

S'ha dut a terme una recollida sistemàtica de referències bibliogràfiques referents a les activitats desenvolupades que tenen com a protagonistes els elements immobles objecte d'aquesta recerca i que s'han anat processant.

En aquesta recollida, s'ha fet el buidatge de publicacions locals i comarcals com poden ser *La Proa*, *la Revista del Baix Empordà*, *El Blet i el Blat* i *Revista Gavarres*.

Igual d'important és la cerca de dades en les diferents monografies que tenen Palamós i la seva història i patrimoni

⁶ <https://museudelapesca.org/projectes/ipmpcb2018.html>

com a protagonistes. En aquest apartat no cal dir que totes les publicacions fetes per l'historiador local Pere Trijueque són de gran ajut, tant els llibres com *Breu recull de la història de Palamós, Palamós, pedra a pedra, rajol a rajol* o la sèrie dedicada tant a la vida de la gent de Palamós com de la gent de Sant Joan, sense obviar tots els títols de la col·lecció *Guspieres*. De tot se n'ha fet buidatge cercant referències i informació sobre l'àmbit en què es desenvolupa la recerca.

Una altra font d'informació són els articles que l'investigador Gabriel Martín publica en la web *Històries de Palamós i comarca* i també en els *Estudis del Baix Empordà* que edita l'Institut d'Estudis del Baix Empordà.

Com abans s'anunciava, cal ressenyar la feina feta en el col·leccionable *L'Abans. Palamós, recull gràfic 1887-1965*.

S'ha dut a terme una sistemàtica documentació de fons fotogràfics dels elements immobles objecte d'aquesta recerca, la recollida d'imatges s'ha desenvolupat al llarg de tot el període de recerca i s'han processat de manera paral·lela al treball de camp. S'ha disposat d'imatges cedides per Pere Trijueque, com també de les cedides pel Servei d'Arxiu Municipal de Palamós (SAMP) que fan referència a activitats i elements que interessin a aquesta recerca i que es troben en publicacions com *Palamós retrospectiu* i *L'Abans. Palamós, recull gràfic 1887-1965*.

S'ha recollit la documentació fotogràfica d'elements immobles ja que aquest projecte neix amb el propòsit d'inventariar i copsar l'estat de conservació actual d'un corpus d'elements immobles que l'ús i el temps han anat bastint amb una personalitat pròpia i que es reconeixen com a part cultural d'un territori concret, en aquest cas, de l'actual terme municipal de Palamós. Aquesta documentació permet aprofundir en la identificació i el coneixement de les restes materials d'unes activitats tradicionals avui desaparegudes però molt arrelades al Palamós i Sant Joan d'abans.

Panoràmica de les pedreres del paratge de Castell, 2020.
Autor Jaume Badias

La documentació fotogràfica recollida és del voltant de 700 fotografies.

S'ha fet un buidatge del Pla Especial de Protecció del Patrimoni de Palamós (POUM), encarregat des de l'Ajuntament de Palamós l'any 2008, ja que és una eina d'identificació d'alguns elements immobles etnològics. El resultat d'aquest document molt ben elaborat és un punt de partida però no un instrument definitori, ja que, per exemple, en el POUM trobem com es documenta el mas Pepó però no hi apareixen les dues pedreres i el pou d'extracció que sí que hem documentat rastrejant el territori tot cercant elements immobles etnològics. De fet el POUM és un treball engendrat pensat des d'un punt de vista arquitectònic, no des de la visió etnològica, però és una eina que ha facilitat informació per ubicar-hi diferents elements.

A partir de tota aquesta informació recollida s'ha bastit una base de dades en format EXCEL que s'ha integrat al treball final.

A continuació segueix un llistat d'elements immobles que ens remetem a aquest passat descrit en el treball i que encara resten dempeus, els hem pogut tocar. Segurament no són tots els que sobreviuen, però almenys en són una mostra, testimonis d'un món que mai tornarà:

Basses

Bassa vora el mas Salvà

Sínies

Sínia de can Xec

Molins de vent

Molí de vent del mas Gorgoll

Molí de vent de Torre Mirona

Fonts

Font de Bell-lloc

Font dels Gossos

Font d'en Tarrés

Font del Llorer

Pous

Pou del mas Pepó

Pou de l'horta del mas Canyet

Pou de l'horta d'en Medir

Camins de traginers i bestiar

Camí de traginers del puig de sa Roca

Camí de traginers a la vall de Bell-lloc

Camí ramader a la vall de Bell-lloc

Mines

Mina del puig d'en Xifra

Mina Francisco

Mina Nena

Mines del puig Aguilar o puig Parals

Molins

Molí de Canyadell

Molí de Morrafred

Molí del mas Xifra de Vall

Resclosa del molí del mas d'en Xifra

Molí de Fontalies

Pedreres

Pedrera del Moll

Pedrera dels Canyers

Pedrera vora el mas Agustí

Pedrera del mas Pepó

Pedrera de Bell-lloc

Pedrera del paratge de Castell

Carboneres

Carbonera del Canyadell

Carbonera de la font de Lles

Vinyes, vi, i barraques de vinya

Barraca de vinya de Castell

Barraca de vinya del Belitrà

Barraca de vinya vora el mas Salvà

Barraca de vinya d'en Medir

Eres per batre

Era del mas Salvà

Era de can Fesol

Era de can Simón

Era vora l'hospital

Rajoleries, teuleries i bòviles

Bòbila antiga al Belitrà

Rajoleria del mas Antoniet

Terreres vora mas Antoniet

Una indústria per les canyes

Canyes Medir

Hortes, barraques i mercat

Barraca de Canyadell

Barraques d'horta al Figuerar

Barraques d'horta al pla de Sant Joan

Horta de can Sàbat

Horta de Sant Joan

Barraca vora mas Cabrer

Barraca d'horta al mas Gallart o Parals

Barraca d'horta vora el mas Gallart o Parals

Barraca d'horta al mas Canyet

Rec del molí de cal Carreviu

Marges i feixes

Feixes a la vall de Bell-lloc

Feixes al cap Gros

Feixes al Figuerar

Feixes al Montagut

Mur de Montagut

Oliveres i olis

Trull de can Rius

Els veritables protagonistes de la recerca són les persones que durant la seva infantesa o joventut van viure d'una manera o altra en les activitats descrites en aquest treball. També els que de petits van veure com els seus pares i mares practicaven unes feines que ells mai van continuar. I també ho són qui recorden com a la sobretaula d'un dia de festa major escoltaven com els més grans rememoraven episodis de l'abans, del molt abans.

Ells han estat els nostres guies en la descoberta d'un conjunt d'activitats, moltes avui dia desaparegudes i per aquest motiu esdevé un reconeixement que apareguin els seus noms i cognoms en aquest treball:

Joaquim Agustí Ribot

Castell d'Aro, 1947

Dolors Bou Gironès

Palamós, 1952

Enric Caballé Coll

Palamós, 1951

Joaquim Castanys Bartolín

Palamós, 1961

Catalina Corredor Jaume

Palamós, 1937

Joan Costa

Calonge, 1945

Josep Falgueras Ullastres

La Bisbal d'Empordà, 1925 – Palamós, 2022

Mateu Ferrer Juscafressa
Palamós, 1940

Eusebi Ferrer Quintana
Sant Feliu de Boada, 1933 – Palamós, 2022

Consol Fornós Rovira
Palamós, 1934 – 2023

Mercè Garcia Carbó
Sant Joan de Palamós, 1940

Joan Jofre Oliver
Palamós, 1943

Carles Medir Huerta
Palamós, 1950

Josep Mercader Caixàs
Sant Joan de Palamós, 1936

Joan Molla Callís
Calonge, 1942

Josep Rius Isern
Vall-llobrega, 1931– Palamós, 2023

Lídia Roca Coll
Palamós, 1953

Josep Salvador Condom
Palamós, 1949

Josep Samsó Pruneda
Palamós, 1944

Josep Serra Tarrés
Fanals d'Aro, 1943

Joan Torrent Quer
Osor, 1944

Pere Trijueque Fonalleras
Palamós, 1943 – 2022

Gemma Vellvé Deulofeu
Barcelona, 1952

Rosa Ventura Puig
Palamós, 1935 – 2022

Val la pena enllestir aquestes planes tenint present que tot i que només ens separen dues generacions, la nostra societat plenament industrialitzada ha evolucionat tant en els darrers cinquanta anys que feines que abans eren considerades bàsiques en el seu context rural actualment només poden ser analitzades i interpretades des d'una vessant cultural i etnològica i amb l'ànim que no caiguin en l'oblit. S'observa com la disminució del sòl agrícola i l'abandó d'antigues explotacions han estat constants en benefici dels sòls per a usos residencials, industrials i d'infraestructures vinculades al transport i a la comunicació.

Detall de la graella de l'interior de la rajoleria del mas Antoniet, a Bell-lloc, 2020.
Autor Jaume Badias

Per això el coneixement que avui dia es pot tenir del bosc i del camp és molt menor del que es tenia als anys 50. El que abans era un espai de treball avui s'ha convertit en un reducte de lleure i oci, on el temps ha anat esborrant els antics mapes mentals dels pagesos i dels treballadors del bosc, com també la cartografia dels camins i corriols.

En el treball s'ha repetit molt, moltíssim, en cada capítol, cada poques pàgines, el canvi que suposà la irrupció i la consolidació del turisme de masses en una zona originàriament agrícola com la Costa Brava. Però poc abans s'havia iniciat un altre procés que al rerepaís és més definitori però que aquí queda sovint en segon pla: la industrialització del camp.

Aquesta introducció de la mecanització afectà el pagès tant pel que fa a la seva productivitat com al seu mateix *modus vivendi*. Com hem vist quan parlàvem de la sega del blat i l'arribada de recol·lectores, l'augment de la productivitat per dies i fins i tot per hores és brutal, i es tradueix en una espectacular reducció del temps emprat pels pagesos en cada vessana. Els pagesos es troben que després de segles sense gairebé evolucionar, de sobte, una mecanització cada cop més sofisticada converteix en més suportables les feines del camp.

És una transformació que ens descriu el pas de les activitats de subsistència, tal com ens expliquen molts testimonis pàgina rere pàgina, cap a la disponibilitat permanent d'excedents, i com aquests finalment es traduiran en l'adquisició de tractors, motocultors, empacadores i altres enginys que substituiran definitivament els matxos, mules, cavalls o bous que durant segles van acompanyar i ajudar els homes i les dones en les feines del camp.

Igualment no podem oblidar l'arribada, entre el 1960 i el 1980, dels fertilitzants químics i l'ús generalitzat de productes fitosanitaris amb l'objectiu d'aconseguir collites més abundants i fer els cultius més resistents a les plagues. Això es traduirà en una multiplicació de la producció i assoliment de grans excedents que transformaran de soca-rel el camp català.

Una de les conclusions del treball ens diu, perquè ho hem vist, que els canvis han estat aquí el doble de trencadors, perquè al sotrac que suposà la mecanització del camp a tot el país, hi hem d'afegir a Palamós i Sant Joan la ràpida expansió del turisme de masses i com aquest demana espais on construir segones residències, arrabassant hectàrees a les vinyes i resta de conreus. I sobretot, arrabassant hereus de masos, que van deixant, legítimament, les seves obligacions que havien estat gairebé ancestrals per acollir-se a una nova indústria, la vinculada al turisme, que permetrà a les seves famílies superar per fi la tradició de malviure en la subsistència.

Finalment és important subratllar que avui dia la revaloració del patrimoni etnològic ha esdevingut un factor de dinamització de les societats no tan sols pels fets i els coneixements que es recuperen, sinó perquè el patrimoni etnològic genera identitat entre els que comparteixen i reconeixen els mateixos espais que disposaven els seus avis. Ni tan sols cal crear museus o centres d'interpretació que ho expliquin, el sol fet de recuperar, restaurar i fer accessibles unes quantes fonts que utilitzaven els carboners, peladors de suro i d'altres habituals al bosc ja revalora i crea coneixement i interès per aquest passat no tan llunyà.

El treball vol, en la mesura de les seves possibilitats, esdevenir una eina més per a la sensibilització i coneixement del patrimoni etnològic de l'actual terme de Palamós. En aquesta recerca s'ha treballat en aquest sentit, en part perquè en els darrers anys ha canviat la sensibilització de la societat vers els testimonis d'activitats tradicionals que esquitxen el nostre territori i, com a resposta a aquesta demanda, també la legislació ha intentat donar resposta i ha anat creant mecanismes de reconeixement i de cert grau de protecció per a aquest patrimoni etnològic.

Existeix un creixent interès a conèixer aquest món rural que ja gairebé està del tot desdibuixat, una curiositat en saber què era el d'abans per part dels descendents dels que segaven i batien a l'era. I és que encara que no en siguin hereus directes, llegint aquestes pàgines faran un viatge a un món que ja no tornarà. ■

Jaume Badias Mata

Sant Antoni de Calonge, setembre de 2021

Mola de l'antic trull de can Rius de Sant Joan de Palamós, actualment situada en un parc públic de Vall-llobrega, 2020.
Autor Jaume Badias